

DOI: <https://dx.doi.org/10.21784/2021.010>

SAMANTA TURSKA

Państwowa Uczelnia Zawodowa we Włocławku

Słowo o książce Marleny Jabłońskiej *Dokumentacja specjalna w archiwach. Opis tradycyjny i komputerowy, Toruń 2011*

Przedmiotem opracowania jest monografia dr hab. Marleny Jabłońskiej, poświęcona podsumowaniu długoletniej praktyki archiwalnej w zakresie opracowania i opisu dokumentacji nie aktowej oraz nowym propozycjom w tym zakresie. Autorka tytułowego dzieła jest zawodowo związana z Zakładem Zarządzania Dokumentacją i Informacji Archiwalnej na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej zainteresowania naukowe koncentrują wokół dwóch obszarów badawczych: dokumentacji nieaktowej – zarządzania nią i jej opracowywania oraz komunikacji społecznej i *public relations* w archiwach.

Monografia została wydana nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Liczy 258 stron, składa się z trzech rozdziałów, uszeregowanych według kryterium przedmiotowego. Każdy rozdział dzieli się na szczegółowe podrozdziały i punkty, co istotnie ułatwia odnalezienie interesującej w danej chwili treści. Część merytoryczną poprzedza wstęp, który wprowadza czytelnika w problematykę książki, zawiera informacje uzasadniające wybór tematu badawczego, charakterystykę konstrukcji publikacji oraz jej bazę źródłową, ze wskazaniem wybranych pozycji z piśmiennictwa polskiego oraz zagranicznego. Na bogatą bibliografię dzieła składa się prze-

szło 130 źródeł rękopiśmiennych, blisko 40 opracowań drukowanych (m.in. decyzje, instrukcje, zarządzenia), ponad setka pozycji literatury fachowej oraz źródła internetowe. W tekście znajdują się liczne rysunki i tabele, które czynią książkę łatwiejszą w odbiorze.

Omawiana publikacja to swego rodzaju podsumowanie 60-letniego okresu w polskiej archiwistyce. Ma na celu scharakteryzowanie dokumentacji nieaktowej (specjalnej), określenia jej miejsca w zasobie archiwalnym, a nade wszystko przedstawienie zasad opisywania archiwaliów ją tworzących.

W rozdziale 1. przedstawiony został tradycyjny model opisu dokumentacji specjalnej i jego historyczne początki. Wprowadzenie do problematyki stanowi podrozdział zatytułowany *Wielkość i stan opracowania zasobu ze szczególnym uwzględnieniem dokumentacji specjalnej*. Obejmuje on dane z lat 1990–2002. Spojrzenie z perspektywy dwunastu lat doświadczeń z pewnością pomaga w uchwyceniu zjawisk, tendencji oraz mechanizmów mających wpływ na przyrost zasobu archiwalnego i tempo jego opracowania. W dalszej kolejności omówione zostało kształtowanie się podstaw metodyki tradycyjnej w odniesieniu do dokumentacji kartograficznej, technicznej, fotograficznej, dźwiękowej, filmowej oraz materiałów ulotnych. Tę część rozważań wieńczy przedstawienie współczesnych zasad opisu archiwaliów specjalnych przy zastosowaniu metodyki tradycyjnej, w układzie wzorowanym na standardzie opisu ISAD (*International Standard Archival Description*). Analiza została przedstawiona poprzez zestawienie elementów opisu dokumentacji specjalnej na poziomie jednostki inwentarzowej. Badania przeprowadzono pod kątem przydatności tej metodyki do opisywania dokumentacji specjalnej i standaryzacji opisu. Przedstawione rozwiązania opierają się na wytycznych metodycznych wydanych przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych. Z uwagi na autorytet instytucji, jak i praktyczność zalecanego modelu opracowywania dokumentacji archiwalnej, system stosowany w archiwach państwowych obecny jest także w archiwach prowadzonych przez inne podmioty. Sytuację tę należy ocenić pozytywnie, gdyż stosowanie tożsamyh rozwiązań w różnych

instytucjach prowadzi do ujednoczenia procedur i upowszechnienia określonych standardów postępowania. Jak wskazuje Autorka: „w celu prześledzenia opisywanych mechanizmów przeprowadzona została kwerenda archiwalna w registraturze NDAP oraz polskich archiwach państwowych. Zakres przeprowadzonych prac objął zasób: trzech archiwów centralnych (AGAD, AAN, ADM)¹ oraz trzynastu archiwów terenowych z ich oddziałami zamiejscowymi (AP Gdańsk, AP Kalisz, AP Katowice, AP Kielce, AP Kraków, AP Lublin, AP m. st. Warszawy, AP Olsztyn, AP Radom, AP Szczecin, AP Toruń, AP Wrocław, AP Zielona Góra). Przy doborze miejsc przeprowadzenia badań brane były pod uwagę trzy czynniki: wielkość zasobu specjalnego przechowywanego w danym archiwum, stopień jego opracowania oraz lokalizacja danej instytucji. Miało to na celu ukazanie stosowanej w danych regionach praktyki archiwalnej oraz przedstawienie różnorodności zasobów wynikającej głównie ze specyfiki obszaru działalności danej placówki”.

Rozdział drugi, zatytułowany „Komputerowy model opisu dokumentacji specjalnej” został poświęcony informatyzacji archiwów państwowych. W pierwszym podrozdziale ujęto zarys problematyki procesu komputeryzacji w polskich archiwach państwowych, którego początki sięgają lat 90. XX wieku. Skupiono się również na znaczącej roli jaką odegrały w tym procesie dwa ośrodki: poznański, w którym działał zespół problemowy *Informatyka i archiwa* oraz toruński, z Instytutem Historii i Archiwistyki UMK na czele. To one i wydawana tam literatura naukowa stworzyły teoretyczne podwaliny tego zagadnienia.

Kolejny podrozdział poświęcony został bazom danych w archiwach państwowych i taki właśnie nosi tytuł. Omówione zostały w nim różne bazy danych pod kątem możliwości ich wykorzystania do opisu dokumentacji specjalnej. Zawiera m.in. przegląd lokalnych baz danych stosowanych do opisu dokumentacji nieaktowej (do najliczniejszych należą tu aplikacje stosowane do opisu dokumentacji fotograficznej) oraz charakterystykę baz ogólnopolskich. Przedstawione zostały trzy

¹ AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych, AAN – Archiwum Akt Nowych, ADM – Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, ob. Narodowe Archiwum Cyfrowe (przypis aut.).

samodzielne bazy danych spełniające warunki standaryzowanych baz danych, czyli takich, które zostały opracowane na zlecenie lub pod nadzorem NDAP. Należą do nich: baza KITA², baza MAPY³ oraz AFISZ⁴. Obok wymienionych aplikacji, została opisana również rozszerzona wersja bazy ogólnopolskiej – IZA⁵. Wszystkie wymienione bazy to istotny element procesu komputeryzacji w polskich archiwach państwowych. W rozdziale tym wspomniany jest także Zintegrowany System Informacji Archiwalnej ZoSIA. Ma on na celu zebranie informacji o zespołach i zbiorach znajdujących się w archiwach na terenie całego kraju i udostępnianie ich w Internecie. Może być wykorzystywany w archiwach państwowych oraz innych jednostkach posiadających archiwa. Obecnie system ZoSIA został wdrożony i jest stosowany w blisko 100 archiwach – zarówno państwowych, jak i zarządzanych przez odrębne instytucje.

Ostatni punkt drugiego rozdziału dotyczy opisu archiwaliów specjalnych w komputerowych bazach danych. Dane zebrano w formie zestawień tabelarycznych, przedstawiając elementy opisu dokumentacji specjalnej w lokalnych bazach danych oraz bazach ogólnopolskich, z podziałem na typy dokumentacji.

Rozdział 3. monografii poświęcony został standaryzacji opisu archiwalnego. Składa się z trzech podrozdziałów. W pierwszym podrozdziale, *Standaryzacja opisu archiwalnego w ujęciu historycznym*, wyjaśnione zostało pojęcie „standaryzacji”, wymieniono jej cechy oraz zalety płynące z zastosowania ujednolicień. W dalszej kolejności został przedstawiony proces standaryzacji opisu archiwalnego w aspekcie komputeryzacji. Można zauważyć, że droga do opracowania powszechnie obowiązujących norm nie była łatwa. Wszystkim zaangażowanym w ten proces zależało, aby stworzyć nowoczesne narzędzie do opracowania komputerowych pomocy wyszukiwania przy jednoczesnym zachowaniu rodzimych tradycji archiwistycznych.

² Baza służąca do inwentaryzacji dokumentacji technicznej i konstrukcyjnej.

³ Jak sama nazwa wskazuje – jest to baza służąca do ewidencjonowania map.

⁴ Ewidencja plakatów i druków ulotnych.

⁵ Baza do tworzenia inwentarzy dokumentacji aktowej.

W kolejnym podrozdziale, zatytułowanym *Przegląd struktury standardów narodowych i międzynarodowych*, zawarta została analiza budowy standardów w oparciu o kanadyjski system RAD (*The Rules for Archival Description*), angielski MAD (*Manual of Archival Description*), polski FOPAR (*Format Opisu Archiwaliów*)⁶ oraz międzynarodowy ISAD (G)⁷. Różnice pomiędzy wymienionymi systemami zostały zebranej w formie wygodnej tabeli. Autorka przedstawiła również pięć zasad, w oparciu o które należy tworzyć nowe normy opisów archiwalnych, tak aby zapewnić im poprawność i kompatybilność z innymi normami.

W podrozdziale trzecim znalazły się propozycje nowych rozwiązań w obszarze standardów opisu dokumentacji specjalnej. Odwołują się one do narodowych norm opisu obowiązujących w USA, Kanadzie, Wielkiej Brytanii i Polsce oraz do normy międzynarodowej ISAD (G).

Podsumowując, należy stwierdzić, iż *Dokumentacja specjalna w archiwach. Opis tradycyjny i komputerowy*, to interesująca monografia, prezentująca mniej znaną i rzadziej badaną tematykę, jaką są archiwa specjalne. Jest to książka stanowiąca z pewnością niezbędną pozycję dla młodych archiwistów, którzy chcą pogłębić swoją wiedzę z zakresu dokumentacji specjalnej. Omawiane zagadnienia zostały przedstawione w czytelny i przystępny sposób, przy wykorzystaniu licznych tabel, rysunków, zestawień. Dokumentacja specjalna stanowi ok. 44% zasobu zgromadzonego w polskich archiwach, lecz jak dotąd została opracowana w niewielkim stopniu. Dotychczas istotnym problemem był brak odpowiednich narzędzi informatycznych, które wsparłyby ten proces. W ostatnich latach sytuacja uległa jednak daleko idącej poprawie, a proces komputeryzacji polskich archiwów gwałtownie przyspieszył. Można wyrazić nadzieję, że popularyzacja opracowań naukowych, takich jak omawiana monografia, przyczyni się do wzrostu zainteresowania dokumentacją specjalną i pobudzi studentów archiwistyki do poszukiwania nowych rozwiązań, które przyczynią się do dalszego udoskonalenia procesu opracowywania tego zasobu.

⁶ Standard opisu archiwaliów opracowany w latach 1991–1997 na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

⁷ *General International Standard Archival Description*.